

TÍN NGƯỠNG DÂN GIAN VÙNG BIỂN GÒ CÔNG ĐÔNG (TIỀN GIANG)

- NGUYỄN THANH LỢI (*)

Nghiên cứu này tập trung vào một số dạng thức tín ngưỡng biển chính yếu ở vùng biển của huyện Gò Công Đông (tỉnh Tiền Giang) với các đối tượng thờ tự qua 2 mảng tín ngưỡng nghề nghiệp: cá Ông, Bà Cậu, Thủy Long, Bạch Mã Thái Giám, Cô Hồn - Chiến Sĩ, Quan Âm (tín ngưỡng ngư nghiệp); Bà Chúa Xứ, Thành Hoàng (tín ngưỡng nông nghiệp).

1. Tín ngưỡng ngư nghiệp

1.1 Thờ cá Ông

Ở Bà Rịa Vũng Tàu có truyền thuyết liên quan đến sự trôi dạt một xác cá Ông vào ba địa điểm: thị trấn Phước Hải (huyện Đất Đỏ, Bà Rịa Vũng Tàu), xã Đông Hòa và thị trấn Vàm Láng (huyện Gò Công Đông, Tiền Giang). Một xác cá Ông trôi dạt vào làng Đông Hòa (Gia Định), Vàm Láng nhận được khúc giữa cá Ông, lớn bằng chiếc ghe đi biển, được chuyển về làng Ông Kiểng Phước¹ để thờ phụng. Phía Phước Hải nhận được khúc đầu của cá, còn khúc đuôi ở Vũng Tàu. Ngư dân Phước Hải qua thương lượng để chuộc

lại khúc giữa nhưng phía Vàm Láng không đồng ý vì sợ mất lộc².

Thái Văn Kiểm đã thuật lại câu chuyện sau. Chúa Nguyễn Ánh có lần bị quân Tây Sơn truy đuổi rất sát, phải chạy xuống phía cực nam lánh nạn. Ông đi trên một chiếc thuyền buồm gần cửa Soi Rạp [Soài Rạp], ranh giới giữa tỉnh Gia Định (huyện Cần Giờ, tp. Hồ Chí Minh nay) và Gò Công, thì bão nổi lên. Con thuyền từ từ bị chìm xuống, vị hoàng đế tương lai phải cầu xin trời phù hộ. Một con cá voi tiến đến gần, nằm dưới lườn và đưa chiếc thuyền vào bãi biển Vàm Láng (làng Kiểng Phước, tỉnh Gò Công). Nhớ ơn đó, sau này vua Gia Long đã sắc ban cho Cần Giờ (Gia Định), Kiểng Phước (Gò Công) và Vũng Luông (Bến Tre)³.

Dạng truyền thuyết này khá phổ biến ở các tỉnh Nam Bộ như ở Gò Công Đông (Tiền Giang), Bình Đại, Ba Tri (Bến Tre), Vũng Luông (Vĩnh Long), Phú Quốc (Kiên Giang)... những nơi đã từng lưu dấu chân của Nguyễn Ánh⁴.

(*) Trường Cao đẳng Sư phạm Trung ương TP.Hồ Chí Minh - Email: ntloitw3@gmail.com

- Xưa thuộc làng Kiểng Phước, nay thuộc thị trấn Vàm Láng, huyện Gò Công Đông.
- Huỳnh Minh (1969), *Gò Công xưa và nay*, Sđd, tr.152. Phan An trong phần viết về tục thờ cá Ông ở Vàm Láng đã nhầm lẫn giữa Phước Tỉnh (thay vì là Phước Hải) trong truyền thuyết này khi cho rằng ở Phước Tỉnh có đến 2 ngày giỗ Ông vì liên quan đến sự kiện này [Trần Hồng Liên (chủ biên) (2004), *Cộng đồng ngư dân người Việt ở Nam Bộ*, Nxb Khoa học xã hội, Hà Nội, tr.247].
- Thái Văn Kiểm (1972), "Le culte de la baleine", *B.S.E.I*, Tome XLVII, n⁰², 2e Trimestre, p.317-318.
- Nguyễn Thanh Lợi (2018), "Truyền thuyết về Ông Nam Hải", Tạp chí *Kiến thức ngày nay*, số 1012, ngày 20/9, tr.13-14. Đây là dạng truyền thuyết thuộc motif "Điểm linh, vật lạ" khá phổ biến ở Nam Bộ [xem thêm Lê Thị Diệu Hà (2012), "Về nhóm truyện "vật linh, điểm lạ" trong truyện dân gian về chúa Nguyễn ở vùng Nam Bộ", *Khoa học*, Trường Đại học Cần Thơ, số 22B.

Tiền Giang có các lăng Ông ở Tân Phước (xã Tân Phước, huyện Gò Công Đông, sông Vàm Cỏ), Vàm Láng (thị trấn Vàm Láng), Tân Phú, Cầu Muống, Cây Bàng, Đền Đỏ (xã Tân Thành), Giồng Lanh (xã Tăng Hòa), Bến Chùa (ấp Nghĩa Chí, xã Phước Trung)⁵ của huyện Gò Công Đông; Pháo Đài (xã Phú Tân, huyện Tân Phú Đông), Xóm Lưới, đình Điều Hòa (phường 2, Tp. Mỹ Tho). Như vậy, có đến 8/10 lăng Ông trong tỉnh Tiền Giang tập trung ở huyện Gò Công Đông, mật độ cao nhất tính theo đơn vị hành chính cấp huyện ở Nam Bộ⁶.

Trong lăng Ông Vàm Láng (thị trấn Vàm Láng, huyện Gò Công Đông), ngoài bàn thờ Thần (Ông Nam Hải) còn có các bàn thờ Tả ban, Hữu ban, Tiên Sư, Tiên hiền, Ngũ Hành, Lang Lại Đại Tướng Quân (rái cá)⁷, Bạch Mã Tôn Thần (ngựa trắng). Theo truyền thuyết địa phương, rái cá và ngựa trắng đã từng giúp Nguyễn Ánh trong những năm tháng bôn ba. Trước năm 1922, nơi đây là miếu thờ thủy thần⁸.

Ngoài đối tượng thờ tự chính là Ông Nam Hải, trong các lăng Ông còn thờ nhiều đối tượng khác nhau, có thể là phối thờ trong chánh điện hoặc có gian thờ riêng: lăng Tân Phước (Tiên hiền, Hậu hiền, Ngũ Hành), lăng Vàm Láng (Bạch Mã Thái Giám, Tiên Sư, Bác Hồ), lăng Cầu Muống (Thiên Hậu, Quan Âm, Tiên Sư), lăng Cây Bàng (Bác Hồ, Võ Nguyên Giáp, Chiến sĩ, Nguyễn Ánh, Quan Công, Tiên Sư), lăng Tân Phú (Chiến sĩ, Chúa Xứ, Tiên Sư, Nhị vị công tử), lăng Đền Đỏ (Tiên Sư, Ngũ Hành, Bác Hồ), miếu Bà Chúa Xứ - lăng Ông Giồng Lanh (Bác Hồ, Quan Công, Tiên Sư, Quan Âm, Chúa Xứ) huyện Gò Công Đông (Tiền Giang)⁹.

Nhiều lăng Ông ở Nam Bộ có thờ xương cá đao, xem như bộ hạ có chức năng hộ vệ và trừng trị cá Ông nếu như không hoàn thành nhiệm vụ cứu người bị nạn trên biển. Đó có thể là 1 xương hay nhiều bộ xương cá

đao thường được đặt cạnh bàn thờ Ông Nam Hải ở chánh điện như các lăng Ông Thắng Tam (tp. Vũng Tàu), Phước Tinh (huyện Long Điền) của tỉnh Bà Rịa Vũng Tàu; Tân Phước, Vàm Láng, Tân Phú, Đền Đỏ (huyện Gò Công Đông) của Tiền Giang.

Cá đao còn được vẽ trên tường ở chánh điện cùng với cặp mực như trong các truyền thuyết có thể thấy ở lăng Ông Tân Phước, Đền Đỏ, miếu Bà Chúa Xứ - lăng Ông Giồng Lanh (xã Tăng Hòa, huyện Gò Công Đông)...¹⁰.

Lễ hội Nghinh Ông ở ấp Đền Đỏ (xã Tân Thành) và lăng Ông Vàm Láng (thị trấn Vàm Láng) của huyện Gò Công Đông là 2 nơi trong tỉnh Tiền Giang còn giữ đầy đủ các nghi thức cúng tế liên quan đến các vong hồn. Lăng Ông Đền Đỏ có các hình thức *Chiêu u*, *Phát lương nội*, *Phát lương ngoại*, *Tống tàu* trong hai ngày 24-25/1 âm lịch. Ở lăng Ông Đền Đỏ do một thầy pháp ở huyện Gò Công Tây đứng cúng. Lễ cúng ở lăng Ông Vàm Láng ngày 9/3 âm lịch có các nghi thức *Thỉnh cổ bánh*, *Thỉnh vong trên bộ*, *Thỉnh vong lạc thủy*, *Cúng thí ở giàn*, do các nhà sư thực hiện, một nét riêng mà ở các lăng Ông khác của Nam Bộ không có.

Vai trò của các nhà sư trước đây trong lễ Nghinh Ông ở Vàm Láng rất quan trọng: “Cuộc lễ khởi sự vào lúc 11 giờ đêm tại đình Vàm Láng¹¹. Các sư sai chuông mõ tụng kinh trước một cái giàn cao rộng, trên giàn trưng hoa quả đồ mã như giàn cúng cô hồn, lối một tiếng đồng hồ, lễ tất, người ta đem đốt bỏ đồ mã và phát bánh trái cho trẻ em trong làng. Tới một giờ sáng bắt đầu lễ Nghinh Ông”¹².

Năm 1970, vào đêm trước ngày Nghinh Ông ở Vàm Láng có làm chay với giàn thí. Giàn cao 3m, có khoảng 20 cỗ bánh do ngư dân làm, ngoài ra còn có giấy vàng bạc, trái cây... và một hình ông Tiêu Diện lực sĩ bằng giấy. Cuộc đổ giàn bắt đầu từ lúc 12 giờ đêm, khi vị sư vừa cúng xong¹³.

5. Lăng Ông Nam Hải và miếu Bà Thủy Long chung 1 cơ sở thờ tự.

6. Tư liệu điền dã, 2021-2023.

7. Hiện lăng Ông Vàm Láng đang giữ sắc phong Lang Lại Đại Tướng Quân, nhưng ở lăng lại cho rằng họ giữ sắc phong Ông Nam Hải. Đây là một trong bốn sắc phong trước đây ở đình Kiểng Phước (Bốn Cảnh Thành Hoàng, Đông Nam Sát Hải Nhị Đại Tướng Quân, Thiên Y Ana Diễn Ngọc Phi, Bạch Mã Tôn Thần). Miếu Bà Chúa Xứ ở chợ Kiểng Phước hiện giữ sắc Thiên Y Ana Diễn Ngọc Phi. Trước đây, miếu Bà Chúa Xứ (khu phố Lãng 3, thị trấn Vàm Láng), lăng Ông Vàm Láng, miếu Bà Chúa Xứ ở chợ Kiểng Phước đều lên đình Kiểng Phước thỉnh các sắc về trong những ngày cúng ở lăng, miếu của mình. Chỉ có miếu Bà Chúa Xứ (khu phố Lãng 3) là thỉnh đủ 4 lá sắc trong dịp lễ Kỳ yên (Tư liệu điền dã, ngày 30/4/2023).

8. Phạm Lan Oanh (chủ biên) (2021), *Văn hóa dân gian biển đảo vùng Nam Bộ*, Nxb Quân đội nhân dân, Hà Nội, tr.110.

9. Tư liệu điền dã, ngày 29/5/2022, 27-29/1/2023.

10. Tư liệu điền dã, 2022, 2023.

11. Đứng ra là lăng Ông Vàm Láng.

12. Huỳnh Minh (1969), *Gò Công xưa và nay*, Cảnh Bàng xb, Sài Gòn, Sđd, tr.155. Trước năm 1975, lễ hội Nghinh Ông ở Vàm Láng tổ chức vào ngày 16/3 âm lịch và đi nghinh trên biển vào lúc 1g sáng.

13. Lan (1970), “Lễ Nghinh Ông ở Vàm Láng (Gò Công)”, Tạp chí *Phổ thông*, số 251, tr.113.

Năm 2023, tôi dự lễ hội Nghinh Ông ở thị trấn Vàm Láng, giờ đã là một cảng cá khá sầm uất. 18 giờ ngày 9/3 âm lịch lễ Cầu an diễn ra tại chánh điện làng Ông do Hòa thượng Thích Bửu Hòa ở chùa Phước Hòa tại thị trấn chủ trì với sự có mặt của ông Hội trưởng làng. Khoảng 20 phút sau là “lễ Ra giàn thí” (Trai đàn chuẩn tể, Trai đàn thí thực) diễn ra tại khu phố văn hóa khu phố Lãng 2 và kéo dài đến 20 giờ 30. Tham gia lễ này có 8 nhà sư đến từ các chùa ở các địa phương, do Hòa thượng Thích Bửu Hòa chịu trách nhiệm chính. Có 6 “núi bánh” được đặt trên giàn cúng, thức cúng gồm gạo, muối, cháo trắng, chè, 2 con vịt luộc. Bức tranh Tiêu Diện Đại Sĩ có cái lưỡi đỏ dài thò ra dựng ở cuối giàn thí. Một chiếc chiếu cúng ở gần giàn thí đặt các khúc mía đã gọt vỏ, ớt, khoai lang và một bát nhang¹⁴.

Lễ Trai đàn chuẩn tể trong lễ cúng cá Ông ở Vàm Láng năm 2023. Ảnh: Nguyễn Thanh Lợi

Tính chất biển trong đời sống tín ngưỡng ở Gò Công Đông còn được thể hiện rõ qua trường hợp xã Tân Thành nơi có 4 ấp ven biển đều có làng cá Ông riêng, nằm liền kề nhau (Tân Phước, Cầu Muống, Cây Bàng, Đền Đò), dù nghề làm rẫy ở đây khá phát triển, nhưng sắc thái tín ngưỡng biển vẫn nổi trội nơi đây. Lễ hội Nghinh Ông ở ấp Đền Đò năm 2023 có đến hơn 20 chiếc ghe tham gia nghinh Ông trên sông Cửa Tiểu. Cùng với làng Ông Vàm Láng là 2 nơi trong tỉnh còn giữ đầy đủ các nghi thức cúng tế, như nghi Chiêu u, Tổng ôn. Lễ thu được trong ngày cúng 13/2/2023 là 273.950.000đ, chi 166.491.000đ, quỹ tồn đến năm 2022 là 392.000.000đ¹⁵.

1.2 Thờ Bà Cậu

Đa số dân đánh bắt trên biển, làm nghề sông nước đều cúng Bà Cậu vào mùng 2 và 16 hàng tháng, như ghe đánh bắt của anh Nguyễn Văn Giã (1969, Vàm Láng, huyện Gò Công Đông), đồ cúng là bánh, trái cây, lều lều cúng vịt. Trên ghe anh còn có 2 tran thờ Quan Âm, Bà Thủy Long, do mua lại ghe từ chủ cũ¹⁶.

Trong khoảng từ 16 đến 20 âm lịch hàng tháng, những người nuôi nghêu ở xã Tân Thành (huyện Gò Công Đông, Tiền Giang) khi cúng (thực hành trên chòi canh nghêu hoặc trên ghe canh nghêu) những người khuấy mào, khuấy mặt, chét ở cồn bãi, họ vẫn thường vái Bà Cậu về chứng giám. Đồ cúng gồm gạo, muối, trái cây, bông hoa, trà, thuốc lá, heo quay, vịt quay (hoặc nấu cháo, 1-2 con tùy sản nghêu lớn hay nhỏ)¹⁷.

1.3 Thờ Bà Thủy Long

Phía trước miếu Bà Chúa Xứ, gần làng Ông Tân Phước (ấp 4, xã Tân Phước) có pho tượng Quan Âm, nhưng pho tượng bên trái là Quan Âm cưỡi trên lưng cá hóa long và tám biển bên dưới ghi là “tượng Bà Thủy Long”¹⁸.

Miếu Cô Hồn ở ấp Kinh Giữa (xã Tân Thành) trước khi cúng Tiên Sư, bà Chúa Xứ, Tiêu Diện Đại Sĩ thì cúng bà Thủy Long dù trong ngôi miếu này không có ban thờ Thủy Long. Họ đặt 1 con vịt nấu cháo, bông, trái cây, nhang đèn trên một cái bàn ở cạnh ao bên miếu.

Bài văn trong lễ cúng ở miếu Bà Chúa Xứ (khu phố Lãng, thị trấn Vàm Láng) ngày 19/2 âm lịch có thỉnh lệnh Bà Thủy Long Công chúa (Thủy Long Thần Nữ). Trên bàn thờ trên ghe của ngư dân nơi đây đều

14. Tư liệu điền dã, ngày 28/4/2023. Một số địa phương khác gọi lễ “Ra giàn thí” này là “xò giàn” như ở Nam Trung Bộ hay “cổ đụng” ở Phú Quốc (Kiên Giang). Lễ hội Làm chay ở thị trấn Tầm Vu (huyện Châu Thành, Long An) là lễ hội lớn nhất nước với nghi thức này.

15. Tư liệu điền dã, ngày 13-15/2/2023.

16. Tư liệu điền dã, ngày 29/5/2022.

17. Tư liệu điền dã, ngày 28/1/2023.

18. Tư liệu điền dã, ngày 27/1/2023.

thờ Thủy Long Thần Nữ (bên trái) và Quan Âm Nam Hải (bên phải)¹⁹.

1.4 Thờ Bạch Mã Thái Giám

Bạch Mã Thái Giám được thờ phổ biến ở Mỹ Tho, vùng Gò Công (Tiền Giang) có lẽ là nơi tín ngưỡng Bạch Mã Thái Giám mạnh nhất, được sắc phong của nhà Nguyễn, mang dấu ấn đầu tiên của một dạng tín ngưỡng được đem từ miền Trung vào. Riêng vùng Gò Công có nhiều miếu thờ Bạch Mã Thái Giám được sắc phong từ thời Tự Đức²⁰.

Ở làng Ông Vàm Láng (thị trấn Vàm Láng), ngoài bàn thờ Ông Nam Hải còn có các bàn thờ Tả ban, Hữu ban, Tiên sư, Tiên hiền, Ngũ Hành, Lang Lại Đại tướng quân (rái cá), Bạch Mã tôn thần (ngựa trắng). Theo truyền thuyết địa phương, rái cá và ngựa trắng đã từng theo giúp Nguyễn Ánh trong những năm bôn ba ở vùng đất Nam Bộ.

1.5 Thờ Cô Hồn biển – Chiến Sĩ

Miếu Cô Hồn ở ấp Kinh Giữa (xã Tân Thành) cúng Tiêu Diện Cô Hồn ngày 18-19/2 âm lịch. Ngôi miếu này lập 3 năm sau trận bão năm Thìn (1904), làm chết nhiều người dân ở Gò Công. Hàng trăm xác chết trôi về hàng đước trước miếu, ở khu vực từ Giồng Giá lên Gò Cát, dài 1,3km. Người ta đào nhiều hố chôn người, mỗi hố chôn 30-40 người. Hiện còn 2 ngôi mộ được xây cất lại khang trang, nằm giữa cánh đồng lúa vàng²¹. Khu gò mả ở ấp Cầu Muống (xã Tân Thành) vẫn còn mả của những người chết trong bão năm Thìn (1904)²².

Có 6 làng ven biển bị tổn thất rất nặng: Gia Thuận, Kiểng Phước, Bình Ân, Tân Bình Điền, Tăng Hòa và Tân Thành. Các làng ở xa hơn ít bị hư hại hơn: Tân Phước, Tân Niên Tây, Tân Niên Đông và Dương Phước²³. Từ đó, hàng năm đến ngày 16/3 âm lịch, dân chúng ở hai tỉnh Gò Công và Mỹ Tho lại tổ chức ngày “giỗ hội” cho những người xấu số đã bỏ mạng trong cơn bão năm xưa:

*Tháng ba, mười sáu lai niên,
Cũng trùng một bữa, đầu tiên cúng chung*

Miếu Ngũ Hành (xã Tân Phước) và làng Ông Cây Bàng, làng Ông Đền Đỏ (xã Tân Thành) ở Gò Công Đông có những bài vị, bát nhang, bia Chiến Sĩ ghi dòng chữ “*Đồng bào tử nạn*”, “*Chiến sĩ trận vong*”. Đây là những nơi bị ảnh hưởng trực tiếp của trận bão năm Thìn (1904) đã để lại dấu ấn ở Nam Kỳ về mức độ thiệt hại của nó²⁴.

Miếu Chiến Sĩ ở làng Ông Tân Phước (ấp Tân Phước, xã Tân Thành), thờ vong hồn các bên, các chú vị ở biển. Ngôi miếu này dời từ vị trí của làng cũ khoảng 20 năm, cách đó 1km, do biển làm sạt lở. Những năm 1975-1976, nhiều xác chết từ những người ở các nơi khác đi vượt biên trôi dạt vào khu vực xã Tân Thành. Ấp Cây Bàng có 1 đọt chôn xác tập thể. Những ngôi mộ nằm dọc ven biển này nay đã mất dấu²⁵.

1.7 Thờ Quan Âm

Ở Nam Bộ, Quan Âm được xem có họ hàng với các nữ thần, cùng chức năng cứu khổ, cứu nạn, nhất là cứu nạn trên biển. Cho nên Quan Âm được kéo ra khỏi chùa, gắn với các miếu, nhiều khi cũng được cúng đồ mặn như các nữ thần khác hoặc phối tự ở các miếu lẻ.

Ở huyện Gò Công Đông, Quan Âm được thờ trong làng Ông Cầu Muống (ấp Cầu Muống²⁶, miếu Cô Hồn (ấp Kinh Giữa) của xã Tân Thành; miếu Bà Chúa Xứ - làng Ông Giồng Lanh (ấp Giồng Kinh, xã Tăng Hòa)²⁷... Làng Ông Cây Bàng (ấp Cây Bàng, xã Tân Thành) có một ngôi thờ Quan Âm rất lớn nằm trong khuôn viên làng Ông do người dân tự ý xây dựng. Làng Ông Đền Đỏ còn dự định sẽ xây tượng Quan Âm trong khuôn viên của làng và miếu Ngũ Hành²⁸.

Các ghe đánh bắt ở vùng biển Nam Bộ đều có tran thờ hoặc thờ Quan Âm (thờ vọng) trên ghe. Hoặc có thể vừa thờ Quan Âm vừa thờ Thủy Long, nhưng khi ghe gặp sóng gió nguy hiểm thì ngư dân khẩn vái cả Ông Nam Hải, Bà Cậu²⁹.

19. Trần Hồng Liên (chủ biên) (2004), *Cộng đồng ngư dân người Việt ở Nam Bộ*, Sđd, tr.237, 238.

20. Trần Hoàng Diệu – Nguyễn Anh Tuấn (chủ biên) (2005), *Địa chí Tiền Giang*, Tập I, Ban Tuyên giáo Tỉnh ủy Tiền Giang- Trung tâm UNESCO Thông tin tư liệu lịch sử và văn hóa Việt Nam, tr.768.

21. Tư liệu điển dã, ngày 14/2/2023.

22. Tư liệu điển dã, ngày 15/2/2023.

23. 10 làng trên nay đều thuộc huyện Gò Công Đông, tỉnh Tiền Giang.

24. Tư liệu điển dã, ngày 29/5/2015.

25. Tư liệu điển dã, ngày 14/2/2023.

26. Tư liệu điển dã, ngày 29/5/2022.

27. Tư liệu điển dã, ngày 29/1/2023.

28. Tư liệu điển dã, ngày 28/1/2023.

29. Tư liệu điển dã, ngày 29/5/2022.

2. Tín ngưỡng nông nghiệp

2.1 Thờ Bà Chúa Xứ

Miếu Bà Chúa Xứ - làng Ông Giồng Lân (ấp Giồng Kinh, xã Tăng Hòa) gồm 3 gian thờ Tiên Sư, Ông Nam Hải và Bà Chúa Xứ trong một khuôn viên rất rộng. Ngày 23/2 âm lịch tổ chức lễ Nghinh Ông trên biển. Trường hợp này giống như miếu Bà Chúa Xứ Mỹ Long (huyện Cầu Ngang, Trà Vinh). Ở miếu - làng Giồng Lân còn có lệ Tống gió trên biển vào ngày 19/1 âm lịch, vốn phổ biến ở các miếu ven biển làm nghề cá như Tân Phước, Vàm Láng, Kiểng Phước, Tân Thành (huyện Gò Công Đông)³⁰.

Làng Ông Tân Phước (ấp Tân Phước, xã Tân Thành), mô hình thờ cúng cũng gồm 3 gian thờ Tiên Sư, Ông Nam Hải và Bà Chúa Xứ nhưng quy mô nhỏ hơn và chỉ đi nghinh ở bờ biển ngay cầu tàu chỗ khu du lịch, do nơi đây là bãi ngang, điều kiện kinh tế khó khăn cũng như về tổ chức nhân sự³¹.

2.2 Thờ Thành Hoàng ở miếu

Ngoài một số đình thờ Thành Hoàng ở một số xã ven biển của huyện Gò Công Đông, thì có một hiện tượng rất đáng chú ý, đó là các miếu Thành Hoàng ở thị trấn Vàm Láng. Thiết chế tín ngưỡng này phản ánh quá trình khai phá buổi đầu của lớp cư dân miền Trung vào vùng đất mới này. Miếu Thành Hoàng được thành lập ở những cụm dân cư nhỏ, để làm chỗ dựa tâm linh cho người dân mới đến đây. Rồi khi có nhiều cụm dân cư, đủ tiềm lực về kinh tế thì mới thành lập đình, như đình Kiểng Phước vốn của làng Kiểng Phước xưa, mà thị trấn Vàm Láng được tách ra từ đó. Thị trấn biển này còn có miếu Bà Ngũ Hành, miếu Bà Chúa Xứ, làng Ông Nam Hải, chùa, thánh thất, để hoàn thiện thiết chế tín ngưỡng - tôn giáo của cộng đồng nơi đây, trong đó miếu Thành Hoàng là thiết chế quan trọng nhất của buổi đầu.

Ở thị trấn Vàm Láng (huyện Gò Công Đông), các miếu thờ Thần Hoàng đều thờ Thần Hoàng bốn cảnh:

khu phố Lãng (3 miếu), khu phố Chợ (2 miếu), ấp Đồi Ma 1 (1 miếu), đều xây mới vào khoảng từ năm 2000 trở lại đây. Đây là địa phương tập trung nhiều miếu Thành Hoàng nhất ở Nam Bộ³². Các dịp cúng ở các miếu này gồm: lễ cúng miếu đầu năm (Tống ôn, Tống phong đầu năm), cúng vào rằm tháng Giêng, tháng 7, tháng 10 âm lịch³³. Tính chất đa dạng sinh thái ở địa phương ven biển gồm giồng đất cao, bãi bồi và sông, rạch, biển cùng đan xen với nhau³⁴; nhưng tín ngưỡng ngư nghiệp vẫn mạnh hơn tín ngưỡng nông nghiệp ở một trung tâm đánh bắt lớn nhất của tỉnh.

Miếu Thần Hoàng ở tổ 17 (khu phố Lãng) thờ thêm vị thần “Ông Chúa Râu Vàng” nên còn gọi là miếu Ông Chúa Râu Vàng, người dân không rõ lai lịch³⁵. Nhiều khả năng đây là vị thần Hối giáo gốc Chăm mà chúng tôi đã có dịp khảo sát ở xã Bình Châu (huyện Xuyên Mộc, Bà Rịa Vũng Tàu) với tên gọi “Chúa Cha Chàng Râu” và ở thôn Phò Trì (xã Tân Thắng, huyện Hàm Tân, Bình Thuận) với tên gọi “Chúa Choàng Râu”³⁶. Theo nhà nghiên cứu Trương Văn Món, thì vị thần đó chính là “Po Birau / Po Barau” (đọc là Bảấu / Bảấu), nghĩa là “thần mới”, vị thần Hối giáo có công khai hóa và truyền đạo, văn hóa Hối ở vùng Bình Thuận, du nhập từ Mã Lai vào Chăm trong khoảng thế kỷ 17-19³⁷. Người dân địa phương cũng kể cho chúng tôi nghe “Ông Chúa Râu Vàng” này thường cưỡi ngựa, có chiếc khăn choàng³⁸ giống như motif về nhân vật “Po Birau” trong tín ngưỡng Chăm, mà Trương Văn Món đã cung cấp cho chúng tôi.

Theo khảo sát của tôi, thị trấn Vàm Láng hiện có 4 miếu Thần Hoàng (theo cách gọi của địa phương): hẻm Đường Chùa, đường Đáy Chạy (khu phố Lãng 1), hẻm 1 (khu phố Chợ 1), hẻm 4 (khu phố Chợ 2). Riêng miếu Ông (miếu Ông Ba Thần Râu, miếu Ông Ba xóm Rừng, khu phố Lãng 2) chưa rõ có phải là miếu Thành Hoàng như trong cuốn sách Trần Hồng Liên đã đề cập, vì người dân địa phương cũng không xác định đối tượng thờ tự trong miếu là ai. Miếu có bài vị Chánh Soái Đại Càn, Huỳnh Tu Chủ Tướng (ông Râu Vàng),

30. Tư liệu điền dã, ngày 29/1/2023.

31. Tư liệu điền dã, ngày 29/1/2023.

32. Thành phố Hồ Chí Minh có 4 miếu Thành Hoàng (Tư liệu điền dã, 2022). Bạc Liêu có 5 miếu Thành Hoàng [Trần Thuận (2012), *Tín ngưỡng dân gian Bạc Liêu*, Đề tài nghiên cứu khoa học, Sở Khoa học và Công nghệ tỉnh Bạc Liêu, tr.35]. Tại 4 huyện của tỉnh Cà Mau (Thới Bình, Trần Văn Thời, Cái Nước, Ngọc Hiển) có 4 miếu Thành Hoàng [Phạm Văn Tú (2008), *Miếu, làng, cung thờ ở Cà Mau tín ngưỡng và giá trị nhân văn*, Luận án Tiến sĩ Văn hóa học, Viện Nghiên cứu Văn hóa, Hà Nội, tr.53]. Ngoài ra còn có miếu Thành Hoàng nằm trong các cơ sở tín ngưỡng dân gian như ở đình Thầy Thím (tx. Lagi, Bình Thuận), chùa Phước Lâm (tp. Tây Ninh), đình Lạc Đạo (tp. Mỹ Tho, Tiền Giang), miếu Thủy Tế (tp. Bạc Liêu) (Tư liệu điền dã, 2020-2023).

33. Trần Hồng Liên (chủ biên) (2004), *Cộng đồng ngư dân người Việt ở Nam Bộ*, Sdd, tr.239, 240.

34. Dương Hoàng Lộc (2018), *Tín ngưỡng của cộng đồng ngư dân ven biển đồng bằng sông Cửu Long: nghiên cứu trường hợp xã An Thủy và thị trấn Sông Đốc*, Tlđđ, tr.170.

35. Trần Hồng Liên (chủ biên) (2004), *Cộng đồng ngư dân người Việt ở Nam Bộ*, Sdd, tr.239.

36. Tư liệu điền dã, 2016, ngày 9/8/2023.

37. Cung cấp thông tin ngày 21/8/2023. Nhân đây tôi xin chân thành cảm ơn.

38. Tư liệu điền dã, ngày 29/4/2023.

còn có một bài vị gỗ xưa ghi “Thùy Long”, bên dưới có tranh kiếng Cậu Tài, Cậu Quý³⁹. Ấp Láng (xã Tân Thành) cũng có miếu Thần Hoàng⁴⁰.

Một địa phương khác cũng có mạng lưới miếu Thành Hoàng tương tự là ở phường Đức Nghĩa

Miếu Thành Hoàng (đường Chùa, khu phố Lãng 1) và miếu Thành Hoàng (đường Đáy Chay, khu phố Lãng 1). Ảnh: Nguyễn Thanh Lợi, 2023

(Tp. Phan Thiết, Bình Thuận). Đây là nơi duy nhất ở Nam Trung Bộ có mô hình miếu Thành Hoàng, với 4 miếu xóm ở các khu phố, vẫn duy trì lệ cúng hàng năm dù trong phường có đến 2 đình Đức Nghĩa và Nam Nghĩa, vạ Nam Nghĩa (thờ cá Ông), miếu Mộc Tổ, Quảng Nam Đồng Châu Hội... với cư dân trong phường đa số có nguồn gốc từ Quảng Nam vào đây lập nghiệp⁴¹. Những tư liệu này càng khẳng định dấu ấn của hệ thống miếu Thành Hoàng ở Nam Trung Bộ đối với vệt tín ngưỡng ven biển Nam Bộ nói chung và huyện Gò Công Đông nói riêng.

3. Kết luận

Sắc thái tín ngưỡng biển ở huyện Gò Công Đông khá phong phú, đa dạng với tín ngưỡng ngư nghiệp, trong đó nổi bật với tín ngưỡng thờ cá Ông (8/10 làng cá Ông trong tỉnh). Các nghi lễ, lễ hội trong tục thờ cá Ông ở đây còn bảo lưu nhiều yếu tố gốc, ít bị chi phối bởi yếu tố thị trường.

Nhiều tín ngưỡng có nguồn gốc từ Nam Trung Bộ được du nhập vào đây: cá Ông, Bạch Mã Thái Giám, Thùy Long.

Tín ngưỡng thờ Thành Hoàng ở miếu là nét đặc sắc trong tín ngưỡng ở miền biển này. Nó phản ánh quá trình chinh phục vùng đất mới của những lớp cư dân đầu tiên có nguồn gốc từ Nam Trung Bộ.

Có sự giao thoa trong tín ngưỡng – tôn giáo, thể hiện rõ nhất qua các nghi thức Trai đàn chẵn tế trong nghi thức cúng Ông Nam Hải ở làng Ông Vàm Láng và làng Ông Đền Đò; cúng Cô Hồn - Chiến Sĩ (đặc biệt là những người chết trong trận bão năm Thìn 1904); với tín ngưỡng của người Hoa (Thiên Hậu)./.

TÀI LIỆU TRÍCH DẪN

- Danh sách cơ sở tín ngưỡng, tôn giáo ở xã Tân Thành, Tài liệu do Ủy ban Nhân dân xã Tân Thành cung cấp.
- Dương Hoàng Lộc (2018), *Tín ngưỡng của cộng đồng ngư dân ven biển đồng bằng sông Cửu Long: nghiên cứu trường hợp xã An Thủy và thị trấn Sông Đốc*, Luận án Tiến sĩ Dân tộc học, Trường Đại học Khoa học xã hội và nhân văn Thành phố Hồ Chí Minh.
- Huỳnh Minh (1969), *Gò Công xưa và nay*, Cánh Bàng, Sài Gòn.
- Lan (1970), “Lễ Nghinh Ông ở Vàm Láng (Gò Công)”, Tạp chí *Phổ thông*, số 251.
- Nguyễn Thanh Lợi (2018), “Truyền thuyết về Ông Nam Hải”, Tạp chí *Kiến thức ngày nay*, số 1012, ngày 20/9.
- Nguyễn Thanh Lợi, Tài liệu điền dã, 2015, 2021-2023.
- Phạm Lan Oanh (chủ biên) (2021), *Văn hóa dân gian biển đảo vùng Nam Bộ*, Nxb Quân đội nhân dân, Hà Nội.
- Thái Văn Kiểm (1972), “Le culte de la baleine”, *B.S.E.I*, Tome XLVII, n02, 2e Trimestre.
- Trần Hồng Liên (chủ biên) (2004), *Cộng đồng ngư dân người Việt ở Nam Bộ*. Nxb Khoa học xã hội, Hà Nội.
- Trần Hoàng Diệu – Nguyễn Anh Tuấn (chủ biên) (2005), *Địa chí Tiền Giang*, Tập I, Ban Tuyên giáo Tỉnh ủy Tiền Giang - Trung tâm UNESCO Thông tin tư liệu lịch sử và văn hóa Việt Nam.

39. Tư liệu điền dã, ngày 29/4/2023.

40. *Danh sách cơ sở tín ngưỡng, tôn giáo ở xã Tân Thành*, Tài liệu do Ủy ban Nhân dân xã Tân Thành cung cấp.

41. Tư liệu điền dã, ngày 6, 8/9/2023.